

שיח שולחן

זמירות, תפילות וטקסים
מסביב לשולחן ובחיק המשפחה

עם הארות וסיפורים

מאת

הרב שלמה ריסקין

תוכן עניינים

הקדמה יא

שבת

סדר ליל שבת 3

סדר הדלקת נרות 3

שלום עליכם 4

אשת חיל 5

ברכת הבנים 6

ברכת הבשמים 7

קידוש לליל שבת 7

נטילת ידיים 9

ברכת המוציא 10

החלות ושלוש בית 10

זמירות לליל שבת 12

כל מקדש 12

מנוחה ושמחה 14

מה ידידות 14

יום זה 16

צור משלו 17

18. יה ריבון.
20. יודוך רעיוני
21. ישמח משה
22. חביבי
22. אשאל אלוהי
24. שלום לך דודי (לבן דודי)
25. צמאה נפשי
26. אגדלך
27. אם ננעלו
27. נגילה הללויה

29. **סדר יום שבת**

29. קידוש ליום השבת.

30. **זמירות ליום השבת**

30. ברוך ה' יום יום
31. ברוך אל עליון.
32. יום זה מכובד
33. יום שבתון
34. שמרו שבתותי
35. כי אשמרה
36. דרוך יקרא
37. שבת היום לה'

38. **סעודה שלישית**

39. אתקיננו סעודתא
40. מזמור לדוד
40. ידיד נפש
41. גאט פון אברהם

42. **סדר הבדלה**

43. הבדלה (נוסח עדות אשכנז)
44. הבדלה (נוסח עדות המזרח)
44. המבדיל
45. סעודת דוד המלך – מלווה מלכה.
46. אמר ה' ליעקב.
47. אליהו הנביא.

ברכות על המזון

53. הסבר לברכת המזון.
59. סדר ברכת המזון (נוסח עדות אשכנז)
59. על נהרות בבל
59. שיר המעלות
60. זימון לברכת המזון
61. ברכת המזון
66. סדר ברכת המזון (נוסח עדות המזרח)
66. זימון לברכת המזון
66. ברכת המזון
71. ברכת המזון בבית האבל
73. ברכות אחרונות.
73. ברכה מעין שלוש
74. בורא נפשות.

חגים

77. ערב חג
77. עירוב תבשילין
77. סדר הדלקת נרות לחג
78. ראש השנה
78. קידוש לליל ראש השנה
79. סימני ראש השנה
80. קידוש ליום ראש השנה
81. שירים לראש השנה
83. יום כיפור.
83. סדר הדלקת נרות לליל יום כיפור
84. ברכת הילדים לליל יום כיפור
85. שלוש רגלים
85. קידוש לליל שלוש רגלים
87. קידוש ליום של שלוש רגלים.
88. אושפיזין לחג הסוכות

91	שירים לחג הסוכות
92	שירים לחג השבועות
93	שירים לשלוש רגלים
96	חנוכה
97	הלכות הדלקת הנרות
97	סדר הדלקת נר חנוכה
98	מעוז צור
99	שירים לחנוכה
101	ט"ו בשבט
102	סדר ט"ו בשבט
103	יום העצמאות
103	סדר ליל יום העצמאות
104	התקווה
105	מבחר שירי ארץ ישראל

מעגל החיים

קידושין, נישואין, ושבע ברכות

111	בשבעת ימי המשתה
111	הנישואין בראי המקרא
112	ההכנות ליום הנישואין
114	הסברים מקדימים לטקס הנישואין
117	שבע ברכות
119	זימון לשבע ברכות

120	חנוכת הבית
120	סדר חנוכת הבית

124	לידה
124	שלום זכר / שלום בת
124	סיפורם של שני טקסי ברית מילה
127	סדר ברית מילה
130	סדר ברית מילה לעדות המזרח
132	זימון וברכת המזון לאחר סעודת ברית מילה
134	סדר פדיון הבן
136	שמחת בת / זבד הבת

שבת

ש

סדר ליל שבת

סדר הדלקת נרות

ביום שישי לפנות ערב, שמונה-עשרה דקות לפני השקיעה, האישה מדליקה את נרות השבת כסמל לשלום בית וכביטוי לשמחת השבת. בעשותה מעשה המזכיר את הדלקת המנורה, האישה מתפקדת כאן ככוהנת בבית המקדש. וכבר נתייסד המנהג שבת שהגיעה לגיל מצוות (שתיים-עשרה) מתחילה להדליק נר אחד בכל יום שישי, יחד עם אמה. משנישאה היא מתחילה להדליק שני נרות, ואחר כך מדליקה עוד נר לכל ילד שנולד במשפחתה. הסדר הנכון הוא שקודם תדליק האישה את הנרות, ומיד אחר כך תעצום את עיניה ותברך את הברכה. לאחר מכן תושיט את ידיה מעל הנרות, באופן שתוכל לחוש את חומם. הסיבה לסדר הפוך זה (בדרך כלל נאמרת הברכה לפני עשיית המצווה) היא שמרגע שהאישה אומרת את הברכה, היא מקבלת על עצמה את השבת ואז נאסרת עליה הדלקת אש. לכן עליה להדליק קודם את הנרות, ואז לברך את הברכה – ומכיוון שברכה צריכה להקדים פעולה כלשהי, על האישה להושיט את ידיה וליהנות מחום השלהבת. לאחר הברכה נהוג להתפלל את התפילה דלעיל. אם אין בבית אישה בת שתיים-עשרה שנה ויום אחד לפחות, ידליק גבר את הנרות.

יש להדליק את הנרות, אחר כך לכסות את העיניים ולברך את הברכה.
לאחר הסרת הידיים מהעיניים יש לתת בנרות מבט קצר.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת.

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך, ושם נעבדך ביראה בימי עולם וכשנים קדמניות. וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם בימי עולם וכשנים קדמניות:

לאחר ההדלקה נהוג להתפלל את התפילה הבאה.
יש להוסיף את המלים בסוגריים בהתאם למצב האישי.

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתְּחַוֶּנּוּ אוֹתִי (וְאֶת אִישִׁי/ וְאֶת אָבִי/ וְאֶת אִמִּי/ וְאֶת בְּנֵי וְאֶת בָּנוֹתִי) וְאֶת כָּל קְרוֹבֵי, וְתִתֵּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאָרְכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבְרָכָה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדוֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִבְרַכְנוּ בְּרִכּוֹת גְּדוּלוֹת, וְתִשְׁלַח בְּתוֹכֵנוּ וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ בֵּינֵינוּ. וְזַכֵּנִי לְגִדּוֹל בְּנִים וּבְנֵי בָנִים חַכְמִים וְנְבוֹנִים, אוֹהֲבֵי יְהוָה יְרֵאֵי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת זֶרַע קָדֵשׁ, בִּיהוּהוּ דְבָקִים וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכֶת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה שָׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּעֵת הַזֹּאת בְּזִכְרוֹת שְׂרָה וְרַבֵּקָה וְרַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתַינִי, וְהָאֵר נִרְנֵנוּ שְׁלֵא יִכְבְּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר פְּנִיךָ וְנִשְׁעָה. אָמֵן.

שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם

חכמי התלמוד לימדונו ששני מלאכי שרת מלווים כל אדם בליל שבת בדרכו מבית הכנסת לביתו. אם נרות השבת דלוקים והשולחן ערוך לכבוד סעודת השבת, מברכים המלאכים את בני הבית בברכה: "יהי רצון שתהא לשבת אחרת כד" (שבת קיט, ע"ב).

מכיוון שהשלווה המשפחתית של שבת היא בבחינת תמונה חטופה מחזיון השלום העולמי של הגאולה שלעתיד לבוא, המשפחה מתחילה את השמחה של ליל שבת בשיר של שלום, ומבקשת שמלאכי השלום יברכו אותנו לשלום. בביתנו נהוג לדלג על הבית האחרון, על פי דעתו של רבי יעקב עמדן, שסבר שלא ראוי להאיץ במלאכים לצאת.

יש נוהגים לשיר כל בית שלוש פעמים.

שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם

מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם

מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

בְּרִכּוֹנֵי לְשָׁלוֹם

מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

יְצַאֲתֶכֶם לְשָׁלוֹם

מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

כִּי מְלָאכֵי יִצְוֶה-לְךָ, לְשִׁמְרֶךָ בְּכָל-דְּרָכֶיךָ;

יְהוָה יִשְׁמְרֶ-צִאתְךָ וּבּוֹאֲךָ, מֵעֵתָה וְעַד-עוֹלָם:

אשת חיל

השיר בשבחה של אשת חיל נכלל בעשרים ושניים הפסוקים האחרונים של ספר משלי. מן הכתוב עולה בבירור שאין המקרא רואה באישה את מי שממלאת בהכרח את תפקידה בבית דווקא; האישה המתוארת כאן דואגת לבעלה ולמשפחתה, אך שולחת ידה גם בעסקים ובחקלאות, וכן ברדיפת חכמה וחסד. על פי מנהג ספרדי יפה, הבעל והילדים רוקדים סביב הרעיה־האם, שרים את "אשת חיל", ואפילו מנשקים את ידה.

אולם "אשת חיל" אינו מכוון לאישה בלבד. התלמוד מספר שכשהיה רב יוסף שומע את קול צעדיה של אמו, היה אומר: "אקום לפני השכינה שבאה" (קידושין לא, ע"ב). האישה היא סמל לשכינה, פן האהבה והחמלה של ה', הנוכחת בכל שולחן שבת.

בכמה מקומות נהוג שלא לומר "שלום עליכם" ו"אשת חיל" בליל חג שחל בשבת, אך בביתנו אנו אומרים אותם ביתר להט. אחרי ככלות הכול, בדרך כלל יש טרחה גדולה יותר בהכנות לחג מאשר בהכנות לשבת, ועל פי רוב נוכחת בשמחת החג שבבית כל המשפחה המורחבת, וכך נעשה תפקידם של מלאכי השלום חשוב שבעתיים!

אֶשֶׁת־חַיִל מִי יִמְצָא, וְרוֹחַק מִפְּנֵינִים מִכָּרָה:
 בָּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָהּ, וְשָׁלַל לֹא יִחְסָר:
 גָּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא־רָע, כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ:
 דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפְשָׁתִים, וַתַּעַשׂ בַּחֲפֵץ כַּפֵּיהָ:
 הִיטָה בְּאֵינֹת סוּחָר, מִמְרוֹחַק תָּבִיא לַחֲמָה:
 וַתִּקֶּם בְּעוֹד לַיְלָה, וַתִּתֵּן טָרֵף לְבֵיתָהּ, וְרוֹחַק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
 זָמְמָה שָׂדֵה וַתִּקְחָהּ, מִפְּרֵי כַפֵּיהָ נֹטַע בָּרִם:
 חָגְרָה בְּעוֹז מִתְנִיָּה, וַתֹּאמֶץ זְרוּעֹתֶיהָ:
 טָעַמָּה כִּי־טוֹב סַחְרָה, לֹא־יִכָּפֵה בַלֵּיל נָרָה:
 יָדֶיהָ שִׁלְחָה בְּכִישׁוֹר, וְכַפֵּיהָ תָמְכוּ פֶלֶךְ:
 כַּפָּה פָּרְשָׁה לְעֵנִי, וַיְדַיָּה שִׁלְחָה לְאַבְיּוֹן:
 לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֵג, כִּי כָל־בֵּיתָהּ לְבֶשׂ שָׁנִים:
 מִרְבָּדִים עָשְׂתָה־לָּהּ, שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה:
 נוֹדַע בְּשַׁעְרִים בְּעֵלָהּ, בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אַרְץ:
 סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר, וַחֲגוֹר נָתַנָּה לְכַנְעֲנִי:
 עוֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁה, וַתִּשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
 פִּיָּה פָתַחָה בְּחִכְמָהּ, וַתּוֹרֶת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ:

צוּפִיָּה הַלִּיכוֹת בַּיְתָהּ, וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל:
קָמוּ בְנֵי וַיֵּאֱשְׂרוּהָ, בַּעֲלָה וַיְהַלְלָה:
רְבוֹת בְּנוֹת עֲשׂוּ חֵיל, וְאֵת עֲלִית עַל-בְּלָנָה:
שִׁקְרֵי הַחֹן וְהַבֵּל הִפִּי, אִשָּׁה יִרְאֵת־יְהוָה הִיא תִתְהַלֵּל:
תְּגוּרְלָה מִפְּרֵי יָדֶיהָ, וַיְהַלְלוּהָ בְּשִׁעָרִים מַעֲשֵׂיהָ:

ברכת הבנים

מעניין שהברכה לבן מבקשת מה' לשימו כאפרים וכמנשה, בני יוסף, ואילו הברכה לבת מבקשת מה' לשימה כאמותינו. מדוע לא לשים את הבן כאבותינו? את התשובה לשאלה זו סיפקה לי אשתי לפני שנים רבות, כאשר שאלתי אותה פעם מה היא מבקשת יותר מכול בשעה שהיא מדליקה את הנרות, שכן היה נראה לי שהיא משוחחית עם ה' באותו מעמד בכוונה יתרה. תשובתה הייתה שהיא מתפללת תמיד לבריאותו של כל אחד, לשמחתו ולנאמנותו למסורת – ומוסיפה תפילה לילדים שיאהבו זה את זה ויתמכו זה בזה תמיד. בין כל האחים שבתורה – החל בקין והבל וכלה ביוסף ואחיו – היו יריבויות הרות אסון. אפרים ומנשה הם האחים היחידים בספר בראשית שלא מצאנו כל רמז לקנאה ביניהם, גם לאחר שהאח הצעיר זכה לברכת הבכור מסבו יעקב. אנו מבקשים אפוא שבנינו יהיו כאפרים וכמנשה: אחים האוהבים זה את זה, ותומכים זה בזה. מעוז משפחתי כזה ישמש מגן נאמן למול הנחשולים הסוערים התדירים של החיים.

ההורים (אחד מהם בלבד, כל אחד לחוד או שניהם ביחד, הכול על פי המנהג)
מניחים את ידיהם על ראש כל אחד מהילדים בתורו, ומברכים אותו/אותה.

לבן:	לבת:
יְשַׁמְךָ אֱלֹהִים	יְשַׁמְךָ אֱלֹהִים
כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה:	כְּשֵׁרָה וְכַבִּקָּה רַחֵל וְלֵאָה.

לבן או לבת, ממשיכים:
יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיִּשְׂמְרֶךָ:
יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ:
יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם:

ברכת הבשמים

ישנו מנהג עתיק יומין המיוחס לאר"י הקדוש (המאה ה־16, צפת), הנהוג בחצרות חסידיות שונות וגם בביתנו, לברך על שני צמחי בושם או על שני צמחי תבלין. אחד מן המסובים מברך את הברכה, שואף לקרבו את הניחות, ומעביר את הבשמים הלאה להנאת כל שאר המסובים לשולחן.

התלמוד מספר שכאשר גינה ר' שמעון בר יוחאי את השלטון הרומי, גזרו עליו מיתה. הוא ובנו נמלטו למערה אחת בפקיעין שבצפון הארץ ושהו שם שתיים־עשרה שנה, שקועים עד צווארם בלימוד תורה. כששמעו מפי אליהו הנביא על מות הקיסר וביטול גזר־דין המוות, עזבו את המערה. בצאתם הם ראו אדם חורש וזורע את אדמתו. "מניחין חיי עולם [של תורה] ועוסקין בחיי שעה [של חקלאות]", הוכיחו ר' שמעון – ואש יצאה מעיניו, מאיימת לכלות את האיכר האומלל. כשעמדו ר' שמעון ובנו לחזור למערתם ולנטוש את העולם הגשמי שבו אנו חיים, נקרה בדרכם זקן אחד ובידו שני ענפי הדס. היה זה ערב שבת בין השמשות, והזקן הסביר שההדסים נועדו לשולחן השבת – אחד כנגד "זְכוּר" ואחד כנגד "שְׂמור". אז הבינו ר' שמעון ובנו שכל פֶּן של העולם הגשמי יכול להתקדש; בסופו של דבר, האיכר החורש את האדמה יכול להוציא ממנה בדיוק את ההדסים האלה המבשמים את שולחן השבת. בזכות הלקח של ההדסים, הם חזרו לעולם הזה והחלו לקדש אותו במקום להשליכו מעליהם (שבת לג, ע"ב).

סיפור תלמודי זה הוא מקור המנהג לברך על שני בשמים בליל שבת. אך נראה לי שיש משמעות נוספת לבשמים. השבת מופרדת משאר ימות השבוע על ידי הקידוש על היין בתחילתה ועל ידי ההבדלה על היין בסיומה (אכן, לקידוש ולהבדלה משמעות אחת: הפרדה). כשם שההבדלה כוללת ברכה על אור הנר וברכה על הבשמים, כך צריך הקידוש המקביל לה, הנאמר לאור נרות השבת, לכלול אף הוא בשמים ריחניים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְּנֵי בְשָׂמִים:

קידוש ליל שבת

קיימים מנהגים רבים כיצד בדיוק לומר את הקידוש. יש האומרים אותו בעמידה, יש היושבים, ויש העומדים בחלקו הראשון ויושבים בחלקו השני, כל אחד לפי מנהג אבותיו. הרב משה איסרליש (הרמ"א) פוסק שאת החלק הראשון, שבו מעידים אנו לפני ה' בורא העולם, חובה לומר בעמידה, מכיוון שעדים חייבים להעיד לפני בית דין רבני בעמידה. חכמינו פוסקים גם ש"אין קידוש אלא במקום סעודה", לכן מן הראוי לשבת סביב שולחן השבת בשעה שמברכים על היין וכן בשעת הברכה המסיימת, המקדשת את השבת. וטוב שיאמר אחד את הקידוש לכל הקהל, משום "ברוב עם הדרת מלך".

אנו עושים את הקידוש על יין. חשוב לציין שחכמינו הבינו היטב את הסכנות הטמונות ביין. יש אפילו מדרש האומר שבשעה שביקש נח לנטוע את הכרם

הראשון, לאחר צאתו מן התיבה בריא ושלם, הציע השטן להשתתף עמו. הביא השטן כבש והרגו, ושפך את דמו ארצה, וכך עשה לדמו של ארי, אחרי כן לדמו של קוף ואחר כך לדמו של חזיר.

לכן, כשאדם שותה מעט יין, הוא נעשה תם ככבש; שותה עוד כוס – נעשה גיבור כארי; לגם עוד – עומד ומרקד ומשחק כקוף; ואחרי שנשתכר כהוגן נעשה כחזיר: מתלכלך בטיט ומוטל בין האשפה. עוד אמרו חכמינו שהיין צבעו אדום, מכיוון שבהשפעתו אדם עלול לבוא לידי שפיכת דם נקי, או שלכל הפחות פניו יאדימו מבושה בהיזכרו במילים שאמר או במעשים שעשה כשהיה שתוי.

חרף זאת, היהדות מאמינה שאין פן בעולם הגשמי שאינו יכול להתקדש. לכן נוטלים אנו דווקא את היין – אשר טמון בו כוח השחתה כזה – ומנשאים אותו מעלה כסמל ליכולתנו ולחובתנו לקדש כל פן של העולם הגשמי.

בקידוש טמונים שני רעיונות מרכזיים בסיסיים: האל הבורא והאל המשחרר. השבת היא זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים כאחד. האמת היא ששני מסרים אלו קשורים יחדיו בקשר בל יינתק, כשני צדדים של אותו מטבע. אחרי ככלות הכול, אם אלוקים הוא בוראנו – כולנו ברואים, נתינים של אותו מלך אחד ויחיד. לכן אין לשום אדם זכות לשעבד אדם אחר, למשול בו או לנצל. הקדוש ברוך הוא אב לכולם, ואבהות זו מבטיחה לכל בני האדם מעמד של אחים זה לזה, ומחייבת את חירותו של כל אחד מהם.

ומכיוון שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם כולו, שבת היא היום שבו חייבים אנו להכיר בזכותה של כל ברייה לחיות ובזכותה להיחשב לברייה בפני עצמה – ולא רק כלי שרת ביד האדם למטרותיו. לכן, אפילו תלישת פרח או רכיבה על סוס אסורים עלינו בשבת; אנו חייבים להכיר בזכות קיומה של כל ברייה. אחד מגדולי החסידות אמר פעם שמי שאינו מסוגל לקדם כלב או עץ בברכת "שבת שלום!" אינו מבין את משמעותה העמוקה ביותר של השבת.

אנו נוהגים להתחיל במילים "וַיִּרְא אֱלֹהִים..." משום שזו תחילת הפסוק (בראשית א, לא), ופסוק מקראי יש לומר בשלמותו.

(וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד)

וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר

יוֹם הַשְּׁשִׁי:

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם:

וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ

כִּי בּו שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ, אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים, לַעֲשׂוֹת:

סִבְרֵי מִרְנָן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְרָצָה בְּנוֹ
וְשַׁבֵּת קִדְּשׁוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הַנְּחִילָנוּ
זְכוֹר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית
כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ, זְכוֹר לִיְצִיאַת מִצְרַיִם
כִּי בָנוּ בְּחֶרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים
וְשַׁבֵּת קִדְּשָׁךְ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הַנְּחִילָנוּ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מִקְדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

נטילת ידיים

מנהג הנטילה אינו למטרת ניקיון, לפי רוב הפוסקים; צריך שהידיים יהיו נקיות לפני הנטילה. הכוהנים במקדש נטלו את ידיהם לפני תחילת עבודתם במקדש, וסעודות שבת וחג אמורות להיות כקורבנות קדושים לה'. דבר זה ברור מנקודת מבט לשונית: "נטילה" פירושה הרמה, נשיאה. אין זו "רחיצת" ידיים בלבד; זו "נשיאת" ידיים כהכנה למעשה קדוש.

חכמי התלמוד לימדונו ש"אין קידוש אלא במקום סעודה", דהיינו יש לברך על היין בחדר שבו תיערך הסעודה. גדולי החסידות נתנו לחובה הלכתית זו משמעות תאולוגית נוספת: אם רצוננו להגיע לקדושה אמיתית, עלינו לאכול בדרך של קדושה, באהבה ובאחוה משפחתית, בשירי תהילה לה' ובלימוד דברי תורה. דתות רבות מבטאות קדושה בשעת צום; יהודים מנסים לתת ביטוי לקדושה העילאית בשעת אכילה. ולכן באה ההקדמה לברכה כשהידיים מורמות: "שְׂאוּ יְדֵיכֶם קִדְּשׁוּ וּבְרַכּוּ אֶת ה'". בשעה שאנו מתחילים בסעודת הקודש, השולחן הופך למזבח וידינו משרתות בקודש לה'.

יש משמעות נוספת לנשיאת הידיים לפני האכילה. משורר תהלים מכריז: "מִי יַעֲלֶה בְּהַר ה' וְמִי יִקּוּם בְּמִקּוֹם קִדְּשׁוֹ? יְקִי כַפַּיִם וְבֵר לַבַּיִת אֲשֶׁר לֹא נִשְׂא לְשׂוֹא נִפְשֵׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה" (תהלים כד, ג-ד). ידינו חייבות להיות נקיות מוסרית מכל חטא; רק אז תהיה לנו הזכות ליהנות ממאכל כלשהו.

יש ליצוק מים מכלי על יד ימין ואחר כך על שמאל, פעמיים. לפני נגוב הידיים אומרים:

(שְׂאוּ יְדֵיכֶם קִדְּשׁוּ, וּבְרַכּוּ אֶת יְהוָה: וְאֲשֶׁאֲכַפֵּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי, וְאֲשִׁיחָה בְּחֶקְיֶךָ:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצוּנוּ עַל נְטִילַת יְדֵימֶם.

ברכת המוציא

החלות – שתי כיכרות קלועות של לחם – מכוסות במפית מיוחדת. החלות הן זכר לִמֶן, שתכליתו הייתה ללמד את בני ישראל שמזוננו בא מאת הקדוש ברוך הוא, ולכן אסור לנו לעבוד בשבת לפרנסתנו – וגם אין לנו צורך לעשות זאת. לתכלית זו סיפק האל מנת מזון כפולה ביום שישי, שתספיק גם לשבת. וכך מונחות על שולחן השבת שתי חלות מכוסות, באותו האופן שבו קיבל דור המדבר את המן – כך על פי המדרש. לפי המנהג מניחים את שתי הידיים על החלה: הלחם מייצג – יותר מכל דבר אחר – את השותפות בין האדם לאל בהכנת מזון, ועיקר תודתנו נתונה לאלוהים על היכולת שנטע בנו לייצר לחם (התחכום והמאמץ האנושיים בייצור לחם או חלה באים לידי ביטוי באחת-עשרה מלאכות נפרדות משעת חרישת האדמה והכשרתה עד למוצר הסופי).

מנהגו לפרוס בליל שבת את החלה התחתונה תחילה, בשבת בבוקר את העליונה תחילה, ובסעודה שלישית את שתיהן יחד. החלה העליונה מסמלת את הבורא, והחלה התחתונה מסמלת את עם ישראל. אנו מבינים שפעמים יכול עם ישראל להתחיל לצעוד לקראת הגאולה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בליל שבת כאשר העם צריך ליזום את תיקון העולם של מעשה בראשית, ופעמים יכול הבורא להתחיל בכך – כמו בשבת בבוקר, כאשר מזכירים את ה' שהעניק לנו את תורתו. אך מטרתנו הסופית היא לפעול יחדיו בשיתוף עם הבורא, ועל ידי כך להביא את הגאולה השלמה. אחר כך טובלים את החלה במלח ומחלקים לכל הסועדים – המלח (המשמש כחומר משמר) מסמל הן את נצחיות הברית עם אלוקים והן את הקורבנות במקדש, שאף להם נלווה תמיד מלח.

יש לשים את שתי הידיים על החלות ולומר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

החלות ושלוש בית

מספרים שהמחולל המפורסם של תנועת המוסר, ר' ישראל מסלנט, נזדמן פעם במפתיע לעיר קובנו לשבת. הוא ביקש מהגבאי לדאוג לו לאירוח אצל משפחה אמידה, בלי ילדים מסביב לשולחן, מפני שלא רצה ליטול מנה של בני הבית. הגבאי בחר באופה של העיר, אדם שומר תורה ומצוות אבל רחוק מלמדנות, בלשון המעטה, וקצת מחוספס באישיותו. האופה היה גאה מאוד בכבוד שנפל בחלקו, וחשב באיזו דרך יוכל להרשים את אורחו הנכבד. כשנכנסו לבית, צעק האופה לאשתו: "יידענע (= יהודייה – פנייה לא מכובדת לעקרת הבית), היכנסי מיד! כמה פעמים אני צריך להזכיר לך לכסות את החלות! החלות לא מכוסות!" משראתה האישה את האורח הנכבד הסמיקו פניה, ודמעות נקו בעיניה.

כיסתה האישה את החלות – כפי שהתכוונה לעשות מלכתחילה, אלא שלא הספיקה. האופה, מרוצה מעצמו, הביט בר' ישראל וביקש מאורחו לקדש. "רגע

סדר ליל שבת

אחד", אמר ר' ישראל, "האם אתה יודע למה צריכים לכסות את החלות?" "בוודאי", ענה האופה. "כל בר בי רב לומד את זה בחדר. על פי רוב מברכים תחילה על הלחם או על החלה, מפני שהלחם פוטר מיתר הברכות, חוץ מבלייל שבת וחג, שמקדשים על היין תחילה. אבל החלה מצפה שיברכו עליה תחילה. ולכן, כדי שלא לבייש את החלות, מכסים אותן". "תשמענה אוזניך מה שפיך מדבר", אמר לו הרב. "אם רצתה התורה ללמד אותך רגישות לחלה, לחתיכת עיסה, על אחת כמה וכמה עליך להראות רגישות לרעייתך, שותפתך לחיים!"

וזה הרי עיקר השבת: שלום בית. אהבה משפחתית ושמחה ביתית. פילון האלכסנדרוני פירש את הפסוק "לֹא תִבְעְרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות לה, ג), שאסור לבער אש של כעס סביב שולחן השבת.